

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

Adres redactie: ds. H. Amelink, Waal 5, Langerak (Z.-H.)

Administratie: Drukkerij Steenberg, Slotlaan 220, Zeist

Maarten Luther - Gods instrument

(I)

We willen in een paar artikelen enkele dingen memoreren betreffende het leven en werken van Maarten Luther. We dachten, dat de novembermaand in een bepaald opzicht daarvoor een welkome entourage bood. Immers: op 10 november 1483 werd Maarten Luther, zoon van Hans Luther en Margaretha Lindemann in Eisleben geboren. Luther heeft later eens tot zijn geleerde vrienden gezegd: „Ik ben een boerenzoon, mijn vader, grootvader en voorouders zijn echte boeren geweest.” En inderdaad heeft die boerenzoon zich nooit in hem verloochend, uiterlijk noch innerlijk. Toch was zijn vader op het moment van Maartens geboorte arbeider in de kopermijnen te Eisleben. Het gaat ons in het bestek van deze artikelen overigens niet om een biografie van deze door Gods genade groot geworden mens in de geschiedenis van de kerk. We moeten in de levensloop van Luther van meet af God aan het werk zien. Dan stoten we vanzelf door naar de diepste dimensie van zijn aardse bestaan.

Door een bijzondere omstandigheid is Luther in het klooster terechtgekomen, aanvankelijk buiten medeweten van zijn ouders. Op weg van Mansfeld, terwijl hij terugkeerde van een bezoek aan zijn ouders en zich te voet naar Erfurt begaf, waar hij de hogeschool bezocht, werd hij overvallen door een hevige onweer! Hij was helemaal alleen. Een bliksemstraal sloeg vlak naast hem in de grond, zodat hij door de luchtdruk omvergoorpen werd. Door een ontzettende schrik bevangen, riep hij „de helpster in nood” aan: „Help mij, heilige Anna, ik zal monnik worden.” Door een dal van vertwijfeling heengegaan, meende Luther toch inderdaad, dat God Zelf hem tot het kloosterleven riep. Hij werd na een proeftijd opgenomen in de Augustijner orde. De jonge Maarten heeft zich nauwgezet gehouden aan de kloostergeroefte, waarin hij de armoede aanvaardde, de kloosterregels in gehoorzaamheid betrachtte en een kuis leven leidde. „Als er ooit een monnik zalig zou zijn geworden door monnikerij, dan zou ik het geweest zijn”, zegt hij en de getuigenissen van zijn kloosterbroeders bewijzen de waarheid van zijn verklaring! Later, als hij het evangelie opnieuw ontdekt heeft, zegt hij: „Daarom ben ik monnik geworden, omdat ik door mijn werken de strenge rechter wilde verzoenen.”

De grote vraag, die toen al op Luther afkwam en die zo'n beslissende betekenis in zijn leven zou krijgen, was: „Wat heb ik aan de boodschap van Gods genade, als ik niet weet of ik haar op mijzelf mag toepassen?”

Het waren niet bepaalde zonden, verkeerde daden of gedachten, die hem kwelden, maar het ging hem juist om de overtreding van de eerste tafel der wet, zijn „gebrek aan vreze Gods, vertrouwen, geloof en naastenliefde”. „Ik ben de HERE, Uw God!”, klonk het bij dag en bij nacht in zijn hart, zo luid en verschrikkelijk, dat hij uitriep: „Gij zijt geen God, maar de duivel! Ik wilde, dat er geen God bestond! Ja, Hij is verschrikkelijker en gruwelijker dan de duivel. Want Hij handelt met ons en gaat met ons om op een vreselijke wijze, plaagt en martelt ons en spaart ons niet.” Zo dacht Maarten Luther toen alleen maar aan een God, Die toornde over de zonde. Hij vond geen genade. Het werd hem ook niet geleerd. Daarom beschouwde hij zichzelf steeds meer als een verdoemde.

In 1508 werd Luther overgeplaatst naar het klooster te Wittenberg. In 1512 promoveerde hij tot Doctor der Heilige Schrift. Enkele dagen later werd de jonge doctor als Theologisch Hoogleraar in de academische senaat opgenomen. Hij begon met colleges over de Psalmen. Die psalmen waren al zovele levende en stervende kinderen van God tot steun en troost geweest! Hij betitelde het boek der Psalmen als: „de heldere, schone spiegel, die ons het gehele christendom laat zien”. De jonge professor verklaarde in dat verband, dat hij wel nooit op deze spiegel zou uitgekeken raken, want „daar ziet ge alle heiligen in het hart”. Luther heeft in de psalmen het eerst iets gevonden van de uitweg uit zijn diepe nood. In het bijzonder sprak b.v. Psalm 130 hem aan. Hij noemde deze een paulinische psalm! In zijn exegese was Luther als Hoogleraar sterk Christocentrisch. Hij honoreerde eerst ten volle de betrokkenheid van het psalmwoord op de Christus en trok vervolgens in zijn applicatie — toepassing — de lijn door naar de gelovigen. Hij benadrukte dan in dat kader heel sterk de verbondenheid van de gelovige met de Heer Christus! Wij moeten met Hem vernederd worden om met Hem ook te worden verhoogd! Zo poneerde Luther o.a.: „Wie niet met Christus sterft en in de hel afdaalt, die zal niet met Hem opstaan en ten hemel varen”.

Toen Luther zich daarna stortte op de brief van de apostel Paulus aan de Romeinen, stuit-

te hij regelmatig op dat herhaaldelijk voorkomende woordje: GERECHTIGHEID. Zoals hij er aanvankelijk tegen aankeek, kwam uit dat woordje steeds weer heel de verschrikking van Gods verzegend oordeel op hem af. Gerechtigheid, zo redeneerde Luther, betekent immers, dat God aan een ieder geeft wat hem toekomt. Nu, zo vroeg Luther zich af: wat heeft hij dan met zijn zonden verdiend?

Is dat nog evangelie, goede boodschap, bevrijdend overwinningsbericht? Het houdt toch niet anders in dan een verdoemend oordeel over de zondaar! Luther schreef later, dat hij dat woordje: gerechtigheid, aanvankelijk haatte. Maar hij hield niet op te bonzen tegen dat woord van Paulus: „de rechtvaardige zal door het geloof leven”. Dat lezen we in Romeinen 1:17: „Want daarin (nl. in het evangelie) wordt de gerechtigheid, die voor God geldt, geopenbaard, uit geloof tot geloof, gelijk geschreven staat: de rechtvaardige zal uit geloof leven”.

Hoe het zich voorts allemaal ontwikkeld heeft in Luthers ziel, weet niemand. Dat blijft voor ons een mysterie en is zeker het voornaamste niet. Maar het wonder voltrok zich, dat Luther, studierend in Gods Woord, door de Geest van God het waarachtige licht opging! De mist verdween. En helderder dan het zonlicht doorzag hij wat God in die bewuste en geciteerde tekst bedoelde. Het bleek helemaal niet Zijn intentie te zijn om de mens als een arme topper te laten rondwerpen en aan de rand van een geestelijke uitputting te brengen. Niet de oplossing, die een mens aan de hand doet, maar het Woord, dat God blijft spreken, biedt uitkomst uit de geestelijke misère. Hier ligt misschien een aanknopingspunt voor de typering van Luthers theologie, zoals die later nader is gespecificeerd als een theologie van het Woord, van de sprekende God.

O. Mooiweer - Enschede

KERKELIJK Leven

Over de belijdenis-Bavinck

Als men wil verstaan wat voor Bavinck een kerkelijke belijdenis betekende moet men vóór alles oog hebben gekregen voor een — misschien wel het — dominerend aspect van zijn theologie.

Het is dit dat Bavinck zich er diep van bewust was dat men in de theologische arbeid, dat is dus bij het zich inleven in en nadenken over Gods openbaring zoals die ons in de Schrift wordt geboden, niet te doen heeft met een complex gedachten, begrippen of ideeën, maar met ontzaglijke, ondoorgrondelijke werkelijkheden.

De openbaring van God is voor Bavinck als een majestueus berglandschap waarvan de toppen tot in de wolken reiken en dat men als een nietig mensje wel vol verbazing aanschouwt en bewondert maar dat men met zijn klein-menselijk verstand niet omvatten of doorgronden kan.

Gods openbaring is immers de zelfopenbaring van de eeuwige, almachtige, alomtegenwoordige, heilige, en levende God, bij Wie vergeleken de volken zijn als een druppel aan de emmer en een stofje aan de weegschaal en Wiens gedachten oneindig ver alle menselijk denken en zinnen te boven gaan.

In deze openbaring worden we daarbij geconfronteerd met een reeks mysteriën die ook weer evenzoveel machtige werkelijkheden zijn. We worden daarin namelijk ook gegrepen door het geheimenis van de Zoon Gods die waarachtig mens werd door de ontvangenis van de Heilige Geest en de geboorte uit de maagd Maria, die geleden heeft, gestorven is en opstond uit de doden. We horen daarin voorts van het nimmer ten einde toe te doorvoren werk van de Heilige Geest in de doorbraak van het Koninkrijk Gods, de vergadering, leiding en bewaring van de kerk, het geloof, de wedergeboorte, de bekering en van nog onvoorstelbaar veel meer.

Met deze werkelijkheden wordt de levende mens in de openbaring van God op een heel zijn existentie aangrijpende wijze geconfronteerd. En daarmee moet hij nu ook denkend bezig zijn. Maar wat hij daarvan denkend vatten kan blijft onvoorstelbaar ver daarbij ten achter. Alle menselijke gedachten omtrent de openbaring Gods, ook de diepste, zijn nooit meer dan een zwakke en gebrekkige benadering van de grote „zaak” waarom het in die openbaring gaat. Het menselijk denken is altijd arm en schraal in vergelijking met het „leven” waarop het zich richt. Maar dat geldt in de overtreffende trap als het gaat om het „Leven” waarmee we in de openbaring van God te doen krijgen.

Op zijn beurt blijft het spreken over de openbaring dan weer ver achter bij het denken daarover. Alle menselijk spreken over de openbaring van God komt nooit verder dan tot een stamelen.

Dit alles voor ogen houdende willen we iets weergeven van Bavincks onderwijs omtrent de aard, het karakter van een belijdenis der kerk.

☆☆☆

De belijdenis van de kerk — aldus Bavinck — is de belijdenis van de waarheid Gods. Maar juist omdat zij de belijdenis van de waarheid Gods is, is zij nooit ofte nimmer de waarheid zelf. Neen, zij is die waarheid „gelijk zij in het bewustzijn der gemeente is opgenomen en door haar in haar eigen taal is opgenomen.” Tot het opstellen en bindend verklaren van zo'n belijdenis is de kerk van Godswege geroepen. Zij heeft immers de opdracht de waarheid Gods te belijden in het midden van de wereld. De aan de kerk gegeven macht om in haar belijdenis het dogma vast te stellen is evenwel nooit „een souverei-

ne en wetgevende” maar niet meer dan „een bedienende en declaratorische.”¹⁾

Omdat de kerk in haar belijdenis de waarheid Gods uitspreekt zoals en voor zover die in haar bewustzijn opgenomen is zijn in een belijdenis steeds „twee elementen” met elkaar verbonden. Namelijk „Goddelijk gezag en kerkelijke belijdenis”. Volgens Bavinck is het „een van de grootste moeilijkheden” de verhouding te bepalen waarin die beide elementen tot elkaar staan. Daarbij is het evenwel volstrekt buiten geding, „dat inhoud en uitdrukking, wezen en vorm van het dogma nooit adaequaat zijn en volkomen samenvallen. Het dogma dat de kerk belijdt en dat de dogmaticus ontwikkelt is niet identisch met de absolute waarheid zelf.” Zelfs de Rooms-Katholieke kerk die pretendeert dat haar leeruitspraken onfeilbaar zijn en ze voor onveranderlijk verklaart waagt het toch niet het dogma „in de letterlijke zin” te verheffen tot het Woord van God.²⁾

☆☆☆

Door de gereformeerden, aldus Bavinck, is steeds betoogd dat in deze bedeling van de kerk een belijdenis beslist noodzakelijk is om het Woord Gods te verklaren, de ketterijen te weren en de enigheid des geloofs te onderhouden. Maar tegelijk bestreden zij „zo sterk mogelijk, dat de belijdenis ook maar enig gezag zou hebben naast de Schrift. De Schrift is alleen norma en regula fidei et vitae (norm en regel voor geloof en leven); de belijdenis verdient alleen geloof, omdat en in zover zij met de Schrift overeenkomt en blijft als feilbaar mensenwerk revisibel (te herzien) en examinabel (te toetsen) aan de Heilige Schrift. De confessie is dus hoogstens norma secundaria, non veritatis, sed doctrinae in aliqua ecclesia receptae (een secundaire norm, niet van de waarheid, maar van de leer die in een of andere kerk is aanvaard) en daarom alleen bindend voor allen die in gemeenschap met de kerk willen leven. Binnen de kerk heeft de belijdenis autoriteit als accoord van gemeenschap, als uitdrukking van het geloof der gemeente, maar zij gelooft en handhaaft die belijdenis alleen op grond van de Schrift.”³⁾

Als het over de belijdenis gaat strijdt Bavinck — evenals Kuyper — steeds op twee fronten. Enerzijds keert hij zich tegen allen die de confessie geheel of gedeeltelijk loslaten. Maar anderzijds richt hij zich ook, en dat met gelijke ernst en kracht, tegen hen die de confessie overschatten en haar zo een gezag toekennen dat alleen aan de Schrift toekomt. Anders gezegd: Bavinck keert zich zowel tegen de devaluatie als tegen de overwaarding van een belijdenis.

De Schrift is zonder meer het onfeilbare, absolute gezag hebbende Woord van God, de belijdenis, hoezeer ook op de Schriften gegrond en de waarheid daarvan reproduceerend, is en blijft een woord van mensen. De belijdenis „is feilbaar, aan de Schrift onderworpen en nooit met haar op één lijn te stellen. Zij valt niet met de waarheid saam, maar is een menselijke en dus gebrekkige reproductie van de waarheid welke in de Schrift is neergelegd.”⁴⁾ De belijdenis „staat niet naast, veel minder boven, maar diep onder de Heilige Schrift; deze is alleen autpistos (betrouwbaar en dus gezaghebbend in zichzelf), onvoorwaardelijk tot geloof en geloofsgehoorzaamheid bindend, onveranderlijk, maar de confessie is en blijft altijd examinabel en revisibel aan de Schrift; zij is geen norma normans (normerende norm) maar hoogstens norma normata (genormeerde norm).” De belijdenis is „ondergeschikt, feilbaar mensenwerk, onvolkomen uitdrukking van wat de kerk uit de Schrift als Goddelijke waarheid in haar bewustzijn opgenomen heeft

en thans op gezag van Gods Woord tegenover alle dwaling en leugen belijdt.”⁵⁾

☆☆☆

In zijn geschriften keert Bavinck zich speciaal ook tegen die overwaarding van de belijdenis welke daarin bestaat dat het levend geloof in het Woord van God, veelal onbewust en op bijna onmerkbaar wijze wordt vervangen door het geloof in de belijdenis. Met dit kwaad is naar zijn overtuiging onlosmakelijk verbonden de onjuiste idee dat het instemmen met de belijdenis het eerste en beslissende moment is in het christen-zijn.

Bij de reformatoren leefde krachtig het besef dat het geloof is een vertrouwend kennen — of een kennend vertrouwen — van de levende God zoals Deze zich in Jezus Christus openbaart en in en door het Woord van de Heilige Schrift tot ons komt en spreekt. Of anders gezegd: het geloof is voor mannen als Luther en Calvijn de heel het leven omvattende en doordringende gemeenschap met Jezus Christus en in Hem met de drieënige God. Maar bij de na-reformatorische orthodoxie wordt dat anders. Dat bracht de gelovigen in de waan dat het in het leven des geloofs vóór alles op de instemming met de belijdenis, op de zuiverheid in de kerkelijk vastgestelde leer aankomt.

Deze orthodoxie, zo schreef Bavinck, legde „alleen op overeenstemming met de belijdenis nadruk, alsof dit het enige en het hoogste ware.” In de Griekse en Roomse kerk bestaat voor zulk een opvatting misschien wel enig recht, „omdat het geloof daar niets meer is dan een nudus assensus (een blote toestemming) aan de waarheden, welke de kerk belijdt, hoewel dit geloof dan toch weer onvoldoende wordt geacht en aanvulling door de liefde behoeft.” Maar bij de reformatoren is van deze voorstelling van zaken niets te vinden. Bij hen droeg het zaligmakend geloof „van de aanvang af een gans ander karakter; het was een zaak meer van het hart dan van het hoofd, magis cordis quam cerebri, een vertrouwen op Gods genade in Christus en een verzekerdheid des heils. De naam orthodox miskent dit element geheel en geeft de indruk, alsof instemming met de belijdenis het een en het al ware; en dat is het niet en mag het niet zijn.”⁶⁾

Tot de Dordtse periode, aldus Bavinck, klonk de blijde toon van het reformatorisch geloof nog na. „Maar dan komt er allengs daling in de stem, onzekerheid en vreeze in de taal des geloofs. Het geloof der zestiende eeuw ging over in de orthodoxie der zeventiende eeuw. Men belijdt thans zijn geloof niet meer, men gelooft alleen nog zijn belijdenis.” Deze orthodoxie had evenwel fatale gevolgen. Want enerzijds effende zij „onder de bredere kringen des volks de weg voor het Rationalisme, dat de godsdienst maakte tot een zaak des verstands, de waarheid aangaande de eeuwige dingen liet afhangen van historische bewijzen en verstandelijke redeneringen, en de geloofs zekerheid verwarde met redelijk inzicht. Maar anderzijds riep zij in de enge kring der vromen ook een reactie in het leven, die aan verstandelijke kennis niet genoeg had, in bevinding het wezen der godzaligheid zocht en dies hoe langer hoe meer in het Piëtisme verliep.”

☆☆☆

Zo is en fungeert naar reformatorische, naar klassiek gereformeerde opvatting de belijdenis der kerk.

Met die belijdenis, zoals die in haar formulieren van enigheid is geformuleerd vroegen en vragen de Gereformeerde Kerken van haar dienaren des Woords instemming „in alles” wat „de stukken der leer” betreft.

G. Visee - Kampen

Wat mij betreft ik heb die instemming van harte gegeven en volgehouden.⁶⁾

En ik kan verklaren dat deze belijdenis mij in de loop der jaren steeds mèer dierbaar is geworden en dat handhaving ervan in de chaotische toestand waarin zich de christelijke en speciaal de gereformeerde wereld bevindt meer noodzakelijk is dan ooit.

¹⁾ Gereformeerde Dogmatiek I³, 6.

²⁾ Idem, 7/8.

³⁾ Idem, 73.

⁴⁾ Idem, 25.

⁵⁾ Idem, IV³, 459.

⁶⁾ Modernisme en Orthodoxie, 16.

⁷⁾ De zekerheid des geloofs³, 44.

⁸⁾ Geheel in overeenstemming met wat ik in dit artikel over de belijdenis schreef deed ik dat reeds in 1949 (De Reformatie van 22 maart-10 mei 1940) 1959 (Prediking en Uitverkiezing 187-201) 1966 (Om Kerk te blijven 36-125).

De „Open” avondmaalstafel

II

Wanneer we over de 'open' avondmaals-tafel discussiëren dan is het nodig dat we om niet langs elkaar heen te praten, over en weer goed weten wat we onder zulk een 'open' tafel verstaan.

Zou iemand onder een 'open' avondmaal willen verstaan een tafel, waaraan zonder enig opzicht en tucht van de kant van de gemeente en de kerkeraad Jan en alleman, Jan Rap en zijn maat kan toegaan, dan is de zaak spoedig beslist. Trouwens, een open tafel in die zin zal nauwelijks bekend zijn. Dat kent men zelfs in de hervormde kerk niet. Want om in de hervormde kerk avondmaal te vieren moet men door openbare geloofsbelijdenis of door overkomst uit een andere kerk, in elk geval krachtens het lidmaatschap van die kerk, tot het avondmaal zijn toegelaten. En het is niet zo dat leden van andere kerken daar zó maar aan het avondmaal kunnen deelnemen. Dat leden van de lutherse kerk daar thans avondmaal kunnen vieren en dat omgekeerd hervormden in lutherse gemeenten ten avondmaal kunnen gaan, is pas mogelijk geworden krachtens een tussen deze beide kerken gesloten overeenkomst krachtens welke zulk een zgn. 'intercommunie' mogelijk werd.

Intussen: in grote stadskerken is, anders dan in kleine dorpsgemeenten, waar ieder een ieder kent, een effectieve controle bij het aangaan aan het avondmaal onmogelijk. Reeds in een stadje als Kampen kent men elkander niet algemeen en bij de avondmaalsviering in de Nieuwe Kerk kennen zelfs de ouderlingen niet ieder die de diensten bezoekt en met de gemeente ten avondmaal gaat. Zolang ik zelf in onze gemeente het avondmaal heb bediend zaten broeders en zusters aan tafel, die ik nauwelijks van gezicht en helemaal niet van naam kende en van wie ik niet wist of ze tot de gemeente behoorden ja dan neen, of ze lid waren van een andere Gereformeerde kerk en of ze ooit in een Ge-

reformeerde kerk tot het gebruik van het avondmaal waren toegelaten. Nu kan iemand tegenwerpen, dat althans de wijkouderlingen toch deze mensen, avondmaalgangers, moeten kennen. Doch daar staat tegenover dat het broeders en zusters kan betreffen, die pas zeer onlangs zich in de gemeente hebben gevestigd, en die slechts door de twee leden van het kerkelijk bureau bij de indiening van hun attestatie werden gezien. En voorts: we hebben hier in Kampen dubbele diensten, en het kan gemakkelijk gebeuren dat deze broeders en zusters in een andere dienst of in een ander gebouw ten avondmaal gaan dan hun wijkouderling(en), zó loopt dat in de praktijk. En zo kan het o, zo gemakkelijk gebeuren, dat met de gemeente ook vreemden aan de avondmaalstafel plaats nemen.

Dat zit onherroepelijk vast aan de kerkelijke massaliteit. In feite is in zulke massale kerken de avondmaalstafel 'open'.

Niet zonder opzicht en tucht.

Immers ook in zulke grotere kerken behoren „degenen, die onder de christelijke naam een onchristelijke leer aanhangen of een onchristelijk leven leiden” na vele broederlijke vermaningen van de tafel des Heren worden geweerd. Maar deze afhouding van het avondmaal betreft slechts de bedrivers van openbare zonden. Is het bekend dat zij in ergerlijke zonden leven en zwijgt de gemeente en laat de gemeente zulken ongehinderd toe, dan komt de toorn Gods over heel de gemeente. Maar mensen, die in heimelijke zonden leven, kan men niet op die zonden aanspreken, juist omdat hun zonden verborgen zijn en men kan ze nog veel minder van het avondmaal afhouden. Intussen: geheel onverhinderd kunnen ook zij niet komen: door de prediking des Woords, ook door de prediking die door het avondmaalsformulier tot hen uitgaat, worden zij vermaand zich van de tafel des Heren te onthouden, „opdat hun gericht en verdoemenis niet des te zwaarder worde.”

Geen avondmaal dus zónder opzicht en tucht. Tucht door de bediening des Woords, die tot allen uitgaat, ook tot hen, die in heimelijke zonden leven. En afhouding van hen, die in openbare zonden wandelen en de vermaningen, die tot hen uitgaan, naast zich neer leggen.

—o—

Maar men kan ook van een 'open' avondmaal spreken in andere betekenis. Het kan gebeuren dat in de samenkomst der gemeente broeders en zusters van buiten komen. Mogen zij aan het avondmaal deelnemen?

Men kan voor deze vraag een administratief antwoord zoeken en een puur administratieve oplossing aan de hand doen: zulke broeders en zusters kunnen ten avondmaal gaan als ze aan de dienstdoende ouderlingen een verklaring van hun kerkeraad overleggen dat ze lid zijn in volle rechten van de kerk in hun woonplaats. Nu, er is niets op tegen, maar alles vóór dat zulke broeders en zusters zich voor de dienst melden, vragen aan het avondmaal te mogen deelnemen en daarbij een briefje van hun kerkeraad overleggen.

Maar als ze nu eens niet geweten hebben dat er avondmaal zou zijn en als ze bijgevolg ook zo'n briefje niet hebben meegebracht? Moeten zulken dan van het avondmaal worden geweerd? Dat is vaak gebeurd: 'no permit — no entrance': 'geen briefje — geen toegang'. Het is zeer eenvoudig. Een goede vriend van mij kwam in een vakantie op een van de Waddeneilanden des zondagsmorgens naar een kerkdienst van vrijgemaakten. Hij werd van vele kanten hartelijk begroet. Hij was een bekend man. Diaken in de stadskerk, waartoe hij behoorde. Toen hij in het kerkje kwam, ontdekte hij met z'n vrouw, dat de avondmaalstafel gereed stond. Ze keken elkaar aan en begrepen van elkaar: we vieren avondmaal met de broeders en zusters. Hij spoedde zich naar de consistoriekamer. Maakte zijn wens kenbaar. Men vroeg hem naar 'het briefje'. Doch dat was er niet. Antwoord:

dan mogen wij u niet toelaten. Dat was, administratief bekeken, in orde. Maar was dat naar de Schrift. Had men, zoals deze broeder en zuster blij waren met de bekende en onbekende broeders en zusters de dood van Christus te gedenken, hen niet éven blij behoren te ontvangen?

Niets daarvan.

Ze werden bij gebrek aan een toegangskaart geweerd.

—o—

Nu zegt misschien iemand: maar als die broeder en zuster nu eens in hun woonplaats onder censuur stonden? Of als die broeder en zuster nu eens helemaal onbekend waren geweest, en mensen, die in zonden leefden?

Daarop zou ik willen antwoorden dat mensen, die écht in de zonden leven in de regel niet zo'n begeerte zullen hebben naar het avondmaal. Maar gesteld al dat die onbekenden een zondige levenswandel leidden; dat die bekende broeder en zuster in hun woonplaats van het avondmaal waren afgehouden en desondanks in een andere gemeente ten avondmaal gaan en begeren te gaan — dan is dat hun heimelijke zonde. De gemeente waar zij het avondmaal begeren te vieren weet daar niet van, evenmin als zij weet of broeders en zusters uit haar midden in heimelijke zonden leven. En evenmin als de gemeente heimelijke zondaars uit haar eigen midden van de tafel des Heren weren kan, evenmin mag zij broeders en zusters van buiten afhouden.

Zij moet ze toelaten.

En indien zij 'onwaardig' avondmaal vieren, met of zonder een briefje van hun eigen kerkeraad, dan treft dat niet de gemeente, maar uitsluitend hen zelf.

En in deze zin zijn wij voor een 'open' tafel.

OPHELDERING

inzake

Het Redactiebeleid in de jaren 1952-1956 van DE REFORMATIE

Weekblad tot Ontwikkeling van het

Gereformeerde leven, Uitgave van Oosterbaan & Le Cointre N.V. Goes.

Ver van u verwijderd, onder de tropenzon, bij een temperatuur, die in de zon boven de 100 graden Fahrenheit aanwijst, moet ik even een ogenblik vrij maken om, overeenkomstig de gebruiken van dit blad, de verschijning aan te kondigen van mijn bovengenoemde brochure.

Hoewel mij een overvloed van materiaal ter beschikking stond, heb ik daaruit een keus moeten doen, er was dus echt sprake van een „embarras du choix”, moeilijkheid van de keus. De verleiding is zo nu en dan groot geweest, om meer te geven, dan geboden werd, doch dan was dit geschrift, dat bedoeld was als een beknopte, historisch verantwoorde beschrijving van het redactiebeleid van de Reformatie in deze jaren, uitgedijd tot een boekwerk, dat onleesbaar zou zijn geworden. Op de knooppunten, waarop het aankomt, ben niet ik, maar is de correspondentie over en weer aan het woord. De feiten. Dat is ruimschoots voldoende. Een opwekkend verhaal kon niemand verwachten. Het schrijven ervan was het vervullen van een noodzakelijke, maar evenzeer onaangename taak. Wijlen prof. dr. K. Schilder hield eens een preek over de tekst: „God zoekt het weggedrevene”. Waar Hij dit doet, zij Hij ons allen genadig.

Curaçao, 1 november 1969.

P. Groen

H. J. Jager - Kampen

De gemeenschap der Heiligen

(7)

Het wordt tijd een einde te maken aan deze vervolgartikelen. Hoewel er veel meer over deze gemeenschap te zeggen zou zijn. Ik heb vrijwel niet gesproken over herders en leeraars, ouderlingen en diakenen. Die ook hun plaats hebben in de Gemeente. Niet bóven de gemeenschap der heiligen, maar ín die gemeenschap. Mogelijk is er later nog wel eens gelegenheid om over die bijzondere ambten te spreken. Maar nú was het mijn bedoeling de mondigheid van de gelovigen of heiligen naar voren te brengen. Omdat het daarmee tegenwoordig niet best gesteld is. Naar mijn bescheiden mening tenminste.

Uit het N.T. krijg ik de indruk, dat er van de gewone gemeenteleden meer activiteit uitging in die dagen dan in deze tijd. Tegenwoordig schijnt het ambt der gelovigen alleen te bestaan in het „zich afscheiden van degenen, die niet van de Kerk zijn”. Ned. Gel. Bel. art. XXVIII. Ik krijg de indruk, dat in de apostolische tijd de gelovigen niet alleen te luisteren hadden, maar ook mochten spreken als zij wat te zeggen hadden. Ieder van hen had een gave en een taak. Er waren vele broeders en zusters, die de HERE en elkaander dienden in de gemeenschap der heiligen. En ze hadden niet zoveel last van heerschappijvoerders. Waarschijnlijk omdat de liefde bloeide.

De geschiedenis van de gemeenschap der heiligen staat in geen boek beschreven. Er zijn boeken genoeg over de geschiedenis van de Kerk. Bibliotheken vol. Maar waarover gaan die geschriften? Wat vertelt de Kerkgeschiedenis ons? In de eerste eeuwen waren er martelaren en martelaressen, die Gods Naam heiligden door hun leven en hun sterven. „Het bloed der martelaren werd het zaad der Kerk”. Maar ook kwam al spoedig het monarchistisch Episcopaat op. Dat wil zeggen: de eenhoofdige leiding van de bisschop. Dit woord betekent oorspronkelijk niets meer en niets anders dan: opziener. Alle oudsten of ouderlingen waren opzieners. Maar het duurde niet zo heel lang of één opziener werd geacht de Opziener te zijn. De bisschop. Op de vraag: „Waar is de Kerk” was het duidelijke antwoord: „Waar de bisschop is, daar is de kerk”. Vooral Cyprianus, een zogenaamde kerkvader uit de 3e eeuw heeft deze gedachte gepropageerd. Van hem is ook de spreuk: „Buiten de Kerk geen zaligheid”. Een goed woord als het goed verstaan wordt, maar een slecht woord als het gebruikt wordt door een instituut, dat zich de alleen-zaligmakende kerk acht.

Toen de bisschop eenmaal als vertegenwoordiger van Christus geëerd werd en als hoofd der gemeente optrad, kwam de vraag op, welke gemeente nu de grootste bisschop had, die het meeste te zeggen moest hebben. Die van Constantinopel of van Rome of van Antiochië? Die van Rome heeft de strijd gewonnen, misschien wel mee omdat daar de keizers zetelden. Zo werd Rome ook de zetel van de Keizer der Kerk. Zo kreeg de Kerk een Paus. Een Vader, zoals het woord betekent. Ondanks het woord van de Here Jezus, dat we maar één Vader hebben, namelijk in de hemel.

De Kerkgeschiedenis vertelt ons van die strijd der bisschoppen. Een strijd om de macht in de Kerk. Het komt mij tenminste voor, dat het daarom ging. Al zullen betrokkenen dat wel niet zo gezegd hebben. Hun bedoelingen zullen wel edel geweest zijn. Het ging vanzelf om de eer van God en het heil van de Kerk. Dat zullen betrokkenen zelf wel „geloofd” hebben, maar daarom hoeven wij het nog niet te doen. In deze strijd hebben zich niet alleen de bisschoppen gemengd, maar ook andere machthebbers. Keizers en keizerinnen hebben zich ermee bemoeid. Er werden synoden bijeengeroepen. Vaak niet

op kerkelijke wijs. Daar ging het ook niet altijd even kerkelijk en christelijk toe. Ik ben geen kenner van de kerkgeschiedenis, maar ik herinner mij de uitspraak van een „kerkvader”, dat er nooit een synode is gehouden, die de kerk niet in groter verwarring achterliet dan vóór ze samenkwam. Ook hoorde ik wel eens van een „roversynode”, waar een gehuurde knokploeg de zaken hardhandig regelde. Natuurlijk wil dat niet zeggen, dat er geen goede synoden zijn geweest, die goede besluiten hebben genomen. Maar daar kwamen bisschoppen aan het woord en theologen en monnikenorden enz. Doch de gemeenschap der heiligen had daar niets te zeggen. Onder al de bedrijven door wás die gemeenschap er wel. De gelovigen of heiligen schenen wel als lichten in de duistere wereld. Maar hun geschiedenis staat in geen boek beschreven. Ze timmerden niet aan de weg om zo te zeggen. Het gaat in de beschreven kerkgeschiedenis om grote mannen, bisschoppen, theologen enz. Dat is met de wereldgeschiedenis al evenzo. Hoe gewone gemeenteleden geleefd en geleden hebben, geloofd en gehoopt hebben en liefgehad, dat staat wel in Gods boeken. Maar weinig ervan komt in de kerkgeschiedenis voor.

Niet lang geleden zei iemand tegen mij: „Het volk des HEREN is alle eeuwen door onder de hiërarchie geweest”. Daar zit wel wat in. Het woord betekent naar de letter: „heilig bestuur”. De heiligen door wie de Kerk bestuurd is waren Paus en bisschoppen en hoe de „geestelijken” meer mogen heten. Het volk bestond uit „leken”. Die moesten maar geloven, wat de Paus enz. geloofde. Verder hadden ze niets in te brengen dan lege briefjes.

Mogelijk merkt iemand op, dat dit zo was tot aan de Reformatie, maar dat er door de Kerkhervorming toch een radicale verandering is gekomen. Natuurlijk ontken ik niet, dat er veel veranderd is. Vooral in theorie. Maar bij alle verandering is er ook veel onveranderd gebleven. En dat er sedert Luther en Calvijn geen hiërarchie, geen heerschappij van een „geestelijkheid” meer zou zijn geweest en niet meer is, zou ik niet durven beweren.

Als ik het wel heb heeft Luther in de Kerk heel wat overeind laten staan, wat beter opgeruimd had kunnen worden: bisschoppen, superintendentes enz. Calvijn is daarin grondiger te werk gegaan. Van de roomse hiërarchie moest hij niets hebben. Naar het woord van een groot theoloog heeft hij door de ouderling als pion op te schuiven de Paus schaakmat gezet”. Hij heeft de dienst des Woords weer in eer hersteld en het ambt van de ouderling en diaken in het rechte licht gezet. Maar kunnen we zeggen, dat in de kerken, die zich naar Calvijn noemen — helaas! — de hiërarchie uitgebannen is? Ik ben daarvan niet zo zeker.

Ik laat Calvijn nu rusten, maar denk aan de Kerk in Nederland. In het bijzonder aan de beroemde Synode van Dordrecht van 1618-1619. Daarvan is veel goeds te zeggen. Veel goede besluiten zijn daar genomen. De remonstrantse leringen zijn terecht veroordeeld. Het besluit de Bijbel in nieuwe vertaling uit te geven is een zegen geweest. Maar er zijn toch ook wel vragen te stellen. Wie hebben die synode samengeroepen? De Staten-Generaal als ik het goed heb. Wie kwamen daar samen? Ik lees in één Encyclopedie: 26 buitenlandse theologen. Uit ons land 37 predikanten en 19 ouderlingen. Namens de Academies van Leiden, Franeker, Groningen, Harderwijk en Middelburg 5 hoogleraren. Zij „kregen, tegen het gebruik in, alleen een keurstem”. Bovendien lees ik in mijn bron: „De Staten-Generaal zonden 18 politieke commissarissen met een vaste secretaris, Daniël Heinsius. Aan hun voorzitter was de handhaving van de uitwendige orde opgedragen”.

Was de Kerk, de gemeenschap der heiligen, daar vertegenwoordigd? Ik weet niet hoe die

vertegenwoordiging gekozen is en zal het ook niet onderzoeken. Maar in elk geval is duidelijk, dat daar theologen vergaderd waren, uit buiten- en binnenland. En hooggeleerden. Ja, ook ouderlingen. Maar dat moesten mannen zijn, die wat Latijn kenden. Want in die taal werd gesproken. We zullen hopen, dat alle aanwezigen die taal zo kenden, dat ze het gesprek konden volgen. Maar „leken” konden er denk ik wel als toehoorders aanwezig zijn. Doch verstáán konden ze niets. En dan die commissarissen van de Heren Staten-Generaal? Van die Synode is heel wat goeds te zeggen. Maar werkte hier niet nog de oude zuurdeesem van de hiërarchie door? Natuurlijk moeten we rekening houden met tijden en omstandigheden. De Kerk was nu eenmaal niet vrij haar gang te gaan. Maar het is de vraag of, als die vrijheid er wel geweest was, de gang van zaken veel anders was geweest. Er zijn altijd wel figuren, die graag regeren. En het volk heeft het gaarne zo. Ook het zogenaamde kerkvolk.

Ik laat de geschiedenisnu verder rusten en spring over naar onze tijd. En naar de toestand in de vrijgemaakte kerken. Hoe is, niet de theorie, maar de praktijk? Die stelt ons m.i. voor ernstige vragen.

Is de gemeente zich bewust van haar mondigheid? En is de kerkeraad zich bewust van zijn dienende taak? Of meent hij te moeten regeren en heeft de gemeenschap der heiligen dat graag zo?

Ik noem een voorbeeld. Er is ergens een kerkeraad, die dapper meedoet op de classis met het buiten-het-verband-zetten van één of meer kerken. Die kerkeraad heeft in de loop der jaren al gezorgd dat hij alleen „goede” leden heeft. Door anderen niet op tal te zetten. Dat is immers het recht van een kerkeraad? Zo mag het toch naar de K.O., dat is Kerken-Ordening?

In de gemeente komt onrust. Sommige of vele leden zijn het niet met de besluiten van de kerkeraad eens. Ze schrijven, ieder voor zich of samen, een brief of brieven naar de raad der kerk. Worden met een kluitje in het riet gestuurd. Of ontvangen mondeling of schriftelijk een verdediging van de besluiten van de kerkeraad. Maar zijn niet overtuigd.

Dan grijpen ze moed en richten nog weer een brief naar de kerkeraad. Maar geven daarvan ook kennis aan alle leden der kerk. De gemeenschap der heiligen wordt er in betrokken. Die is immers mondig? Mag het?

Het mag van de kerkeraad niet. Dat is tegen-leiding geven! Of nog erger: ongehoorzaamheid aan de door God gestelde macht! Het 5e gebod wordt erbij gehaald. Alsof de positie van de kerkeraad gelijk staat met die van de Vader in het gezin. Soms wordt bedreigd met afhouding van het Avondmaal. Of werkelijk van het Avondmaal geweerd. De vraag is niet te onderdrukken: Waar blijft zo de mondigheid van de gemeente, de gemeenschap der heiligen? Wordt zo geen heerschappij gevoerd over de kudde?

Men zal zich kunnen beroepen op de gewoonte. We zijn het zo gewend geraakt. Misschien is een beroep mogelijk op de K.O. Maar is dit naar de wil des Heren? Moet de gemeente zo „geregeerd” worden? Zijn de leden der gemeente, kinderen Gods, dan gelijk aan onmondige kinderen, die door een „vader” of door „vaderen” moeten beheerst worden?

Men hoort vreemde dingen. Zo van een gemeente-vergadering, waar geen plaats is voor rondvraag. Omdat dit geen gewoonte ooit is geweest! Trouwens, die gemeente-vergaderingen werden gewoonlijk alleen gehouden om de „stoffelijke zaken” te bespreken. Hier en daar wordt de gemeente wel meer betrokken bij de dienst des HEREN. Maar algemeen is dit niet. We zullen ons denk ik moeten bezinnen over de mondigheid van de gemeente. Alle heiligen moeten betrokken worden bij de vraag, wat de wil des HEREN is. Wat Hem welbehagelijk is in deze tijd. Er zal nog wel een artikel moeten volgen.

Genade en ere

Het dienstjubileum was eigenlijk een zuiver bancabele dorpsaangelegenheid. De bankwerker had veertig jaar zijn plichtjes gedaan, waarvan 30 jaar op één plaats, en de hoogste autoriteiten van de bank nodigden nu zijn cliënten en vrienden uit, hem voor een maal geluk te wensen. Hij had al zijn jubilea moedwillig overgeslagen — het moest er dan nu maar eens van komen, vond men. Maar daarmee had alles over kunnen zijn. Nu ja, een gezellig drankje, een kaasje, een zoutje en nog een gezellig drankje, dat mocht. En eventueel aangemoedigd door een derde drankje) er zijn altijd mensen, die meer dan een glas aandurven) misschien nog een extra gelukwens voor de volgende veertig jaren. Wie dan nog helder genoeg is feliciteert zijn tegenpartij terzake van het feit, dat die het zo lang met hem heeft uitgehouden — en dan naar huis, nietwaar?

Niets van dit alles. Het onbezonnen geschrijf van een onzer redacteurs die deze herdenkingsdag tot Bankholiday verhief — uitgerekend in het jaar, waarin de paus allerlei heiligendagen afschafte — maakte ons dorpsfeestje tot een nationale, bijna tot een Opbouw-aangelegenheid.

Wie zijn oor te luisteren legde (gesteld dat hij daarvoor in Hotel Ittmann een vrije ligplaats aantrof) kon de wonderlijkste gesprekjes aanhoren. Het ging over de revaluatie van de mark; het ging ook over de verdere ontbinding van vrijgemaakt kerkelijk Nederland; het ging niet minder over de oplopende geldrentevoet als over de hazenstand, als over de toiletten der aanwezige dames, als over de geschiedenis van de bank in zijn meest algemene zin genomen, als over het gedunde kerkelijk handboekje, als over de dwalingen van dr Kuitert, als over de economische vooruitzichten van de euromarkt, als over de laatste afbraak in het klassikaal resort, als over de beëindiging van de Amerikaanse interventie in Vietnam, als over de leeftijd van de jubilaris die vermoedelijk op zijn achtste jaar bij de bank is begonnen, als over de koers van Opbouw de laatste jaren, als over 's mans bijdragen, die tussen de degelijke Opbouw-kolommen verdwaald staan als Pontius Pilatus in het credo, als over het komende jubileum van onze dorpsharmonie. Het was dan ook een volmaakte spraakverwarring tussen Hollanders en Overstichters, Saksers, Grunnings en Lembörchers, Joden en Jodengenoten, Kretenzen en Arabieren, mitsgaders de Kreti en de Pleti; de meesten met hun dames, een iegelijk met de zijne. Allemaal een dagje uit!

—o—

Een notaris trof er zijn vroegere kandidaat en trachtte hem weer te strikken. Industriëlen dronken samen een portje op de toevallige ontmoeting. De verzekeringsinspecteurs, vermaarde receptielopers, vergaten even hun beroepsnijd en sloegen elkaar pijnlijk op de schouders. Predikanten die wél en predikanten die niet in het jaarboekje van drs D. Deddens mogen staan, stietten elkaar broederlijk aan voor een heilwens: op de goede afloop. Ja er waren beminlijke kettters aanwezig, wier beminlijkheid gauwer is vastgesteld dan hun ketterij. De grootste ondernemers in den lande (na Verolme en van Doorne natuurlijk) ontmoetten er Gart, onze tuinman, en kwamen samen een handje geven. Een geëmeriteerd synodaal predikant sprak: van geldzaken heb ik geen verstand, ik heb slechts een spaarrekening — maar ik wens u Gods zegen voor uw gemeentelijke arbeid. De buurman, die zulke verrukkelijke dahlia's kweekt en die alle theologische ellende van Origines tot Kuitert in zijn hoofd heeft, was er mede met zijn heilwens. En de jachtvrienden waren er met hun weidmansheil.

Daar was de fabrikant, die op het randje van bankroet had gedobberd, maar die er met hulp van de bank uitgedraaid was en in bonus geraakt: wat die van leer trok! Hij was het nog niet vergeten. En daar was die zakenman, wie vroeger een paar mille credit moest worden geweigerd, en die nu voor miljoenen goed is: zijn ene knipoog was welsprekender dan tien zinnen. En daar was de middenstander, die de faillissementsschulden en het onderhoud van zijn ouders op zich genomen had: och, wat heeft de Heere hem rijk gezegend. Hij en ik weten het samen en hij heeft nu drie beste zaken. Daar was ook — nee maar — het complete Kamper vrendencorps, wel buiten het kerkverband, maar blij met blijden, en nog nix veranderd. Allemaal handje geven. En waarlijk, daar was een van de weinige cliënten, die ooit uit mijn werkkamer zijn gezet; vandaag sans rancune en een handje geven. Daar was de vertegenwoordiger van de Raad van Bestuur der Bank, die iets riep over afzien van een toespraak houden of zo. En dan was daar de man met zijn dubbele naam, die uit zijn manchester broekzak een fles met drie sterren opviste: probeert u zo iets ook eens. En daar was ook de levenskunstenaar in hoogst eigen persoon, die nog in jaquet met zijne ega ter receptie toog.

Weet u wie daar ook bij was? Mijn beste vijand. Ja zeker. Een onbesuisde Opbouwlezer ergens in Nederland had hem bij zijn jas gepakt en meegesleurd naar de receptie: handje geven! „Op zo'n dag — sprak hij minzaam — vergeten we alles wat tussen ons ligt”, verdraaid dat zedie. Och, en dan was er ook een weduwe, die ten onrechte failliet was verklaard, en wier bankroet we samen hadden weten te vernietigen. Het mooiste wat ze te schenken had bracht ze mee: een handgeslepen roemer, gevuld met een orchidee (zo'n goeierd), een herinnering aan haar man. En weiger dat nu eens als u durft.

Dan was er onze eigen kerkeraad compleet — fijne kerels, stuk voor stuk — kwamen een broederhandje geven. Een groep broeders en zusters uit de eigen gemeente met een groep broeders en zusters uit de protestantenbond (we kerken toch letterlijk onder één dak): handje geven. Daar was ook die grote cliënt, die destijds woedend weggelopen is omdat — nu ja, dat gaat u niet aan. Maar vandaag zijn allerbeste wensen. Toch een prachtvent. En dan dat oude heertje, dat destijds een tikkeltje corrupte medewerking van zijn bank eiste (een tikkeltje maar) en dat toen zijn dreiging van „anders weg te gaan” heeft moeten waar maken! Ook geen slechte. Maar hij is nog altijd nijdig, dat hij aan zijn woord is gehouden. Vandaag echter: handje geven, nog vele jaren meneer. En eindelijk, ja waarlijk en hoe bestaat het, daar was ook mijn vriend Jan, de kwartaaldrinker, vandaag nuchter bewegend tussen al die glazen en toasten en flitslampen.

—o—

Daar stond je dan, twee uur aaneen, en kunt niet anders. Te pronk. Tussen de vrouw, die je met veel duwtjes in de rug tot dit hoogtepunt heeft opgewerkt, partij ter eenre zijde; en de kinderen, die de Heere je heeft gelaten (schatten, stuk voor stuk, en zeg er nooit iets van) partij ter andere zijde. In gezelschap van je medejubilaris, je „ware” rechterhand, mitsgaders diens gezin, ook al in de roes van de festvreugde boven op de kast getild.

Aan het eind van de dag, na een gezellig diner met personeel, familie en de dames, was er eindelijk gelegenheid om eens hardop te zeggen: we hebben dan ook een machtig mooi kantoor, dames en heren, we werken voor een fijne baas: een der allerbeste ban-

D. W. L. Milo - Vierhouten

ken, we hebben een eerlijke baan (wat ze ook van het geld mogen zeggen) en we houden nog een hand over voor wat extra-bancabel werk, dat toch ook gedaan moet worden.

De Bank geeft ons namelijk een werkplaats, waar de positieve zijde van het achtste gebod dagelijks wordt beleefd. Op de Bank wordt immers niet alleen niet-gestolen, maar vooral wordt daar met het eigendom van de naaste zorgvuldig omgegaan; wordt zijn nut bevorderd; worden zijn belangen behartigd alsof het onze eigen belangen waren; en daarin mogen wij alle trouw betonen. Precies zoals de catechismus zegt. Hetwelk doende zo doen wij wel en God zegent ons met genade en ere.

Stichting „DE BRUG” i.o.

Alweer een nieuwe stichting, zult u zeggen. Ja en neen. Want helemaal nieuw is het niet.

Het woord BRUG is gevormd uit de beginletters van **B**andopname-, **R**eportage- en **U**itleendienst **G**ereformeerde kerken.

Dan weet u waarschijnlijk al wel waar het om „draait”.

Ook de werkzaamheden van ondergetekende — vanaf de oprichting medewerker — in de stichting „De Luisterpost” zijn ten offer gevallen aan de beruchte gelijkschakeling en het eenrichtingsverkeer.

Samenwerking was niet langer mogelijk, vanwege de verschillen in opvatting en „kerkeus”.

Nu willen we graag onderzoeken, of het mogelijk is, dit mooie werk in onze kring voort te zetten.

We willen dan trachten een BRUG te slaan tussen alles, wat zo op en om het kerkelijk erf gebeurt (b.v. lezingen, samenkomsten, zangen muziekuivoeringen) en de huizen van hen, die om reden van langdurige ziekte, ouderdom, blindheid of anderszins aan huis zijn gebonden.

Juist nu dezen nog minder contact met de broeders en zusters in den lande (zullen) krijgen.

Daarom verzoeken wij u vriendelijk ons te berichten,

— of u er prijs op zou stellen banden ter beluistering te ontvangen;

— of u in voorkomende gevallen bandopnamen kunt en wilt maken;

— of u bereid bent ons plan financieel te steunen en hoe groot het bedrag kan zijn, waarmee u ons helpt.

We zullen, naar schatting een bedrag van ca. 4000 gulden nodig hebben en verder donaties om het financiële hoofd boven water te houden.

Moge de HERE ons een weg openen, dit werk te blijven doen, zodat we nog velen hiermee tot een zegen kunnen zijn.

Mogen we spoedig van u horen, op welke wijze u mee wilt doen?

Correspondentie-adres:

Ch. Vinke,
Breeuwerstraat 25, tel. 03210-2534
DRONTEN

meester dromer

Hieronder volgt de tekst van een lezing, die ik onlangs in een besloten kring heb gehouden. Waar dit mogelijk was, heb ik gebruik gemaakt van de geautoriseerde vertalingen. In alle andere gevallen zijn de vertalingen van mijzelf. Germanisten en nederlandisten mogen er hun gerechtvaardigde kritiek op hebben, het ging mij er alleen maar om de duitse tekst voor het publiek toegankelijk te maken. Vooraf werd het largetto uit het pianoconcert in b-klein, K.V. 595, van W. A. Mozart ten gehore gebracht.

Amadeus stond glimlachend op en legde muziek op de lessenaars. „Ik zou graag”, zei hij, „nu nog „het Laatste” willen spelen.”

De broers keken hem aan, maar toen stemden ze toe. Ze herinnerden zich allebei, wat hij met „het Laatste” bedoelde. Het was meer dan tien jaar geleden, dat ze het hadden gespeeld.

„Het Laatste” was het largetto uit het laatste pianoconcert, dat Mozart geschreven had. Amadeus had het voor hun instrumenten bewerkt. Het was niet helemaal het echte, maar ze konden er zich mee behelpen. Amadeus vond, dat het onsterfelijke altijd nog onsterfelijk bleef, ook al speelde men het op een lindeblad.

Voor hem was het het laatste, wat een mens kon gelukken, wanneer God hem aanraakte. Men kon het pas schrijven, wanneer men het laatste avondrood meende te zien, onder de eerste schaduw van het laatste duister, maar toch nog zo, dat het avondrood boven de schaduw stond. Dan pas had men de tijd achter zich gelaten, alle tijden van deze aarde. En dan pas sprak men weer, zoals kinderen spreken. Eenvoudig, woord na woord, zin na zin. Met de argeloosheid van een kind dat zich veilig weet. En met de grote zaligheid van een kind zonder dissonanten en zonder zondeval. Waar de melodie omhoog steeg als de geur uit een bloemkelk, zonder moeite, zonder zich er zelfs van bewust te zijn. Alsof zij er altijd was geweest, maar nu, op de avond van het leven, omhoog steeg, zoals de geur uit nachtvioelen.

Tussen deze eenvoudige tonen stond de belofte dat de mens toch gezegend was. Niet de religieuze belofte, maar omdat een mens deze muziek had kunnen schrijven, juist deze muziek en geen andere. Dat hij ze ook gedurende de donkerste tijden van de aarde had kunnen opschrijven, tijdens een pestepidemie of een godsdienstoorlog. Dat al het geweld van de tijd hem niet kon verhinderen, dit op te schrijven. Dat de tijd machteloos stond tegenover hem die deze tonen voor de eerste keer had gehoord. Dat het onverschillig was, hoe men ze noemde: bovenaards of goddelijk, omdat men daarmede alleen maar wilde zeggen, dat ze de aarde en de tijd al verlaten hadden.

En daarom mocht men zeggen, dat de mens gezegend was. Niet alleen de enkeling die de melodie ontvangen had, maar de mens in het algemeen, de gehele mensheid. Dit lag binnen haar bereik: niet alleen de vervloeking door oorlog en ziekten, niet alleen de moord en de leugen, de hoogmoed en de laster, maar ook dit, de stille kinderlijke dialoog met God. Daarom noemde Amadeus deze muziek „het Laatste”.

—o—

Ze heten Liljecrona en ze zijn uit het oosten afkomstig. Uit de baltische landen, waar het leven anders is verlopen dan in het westen, stiller en vaak ook primitiever. Het leven was daar geen sprookje, al lijkt het voor een buitenstaander misschien wel zo. In het westen van Duitsland terecht gekomen, wonen ze in een slot tussen het Vogelsgebergte en het Thüringer Woud.

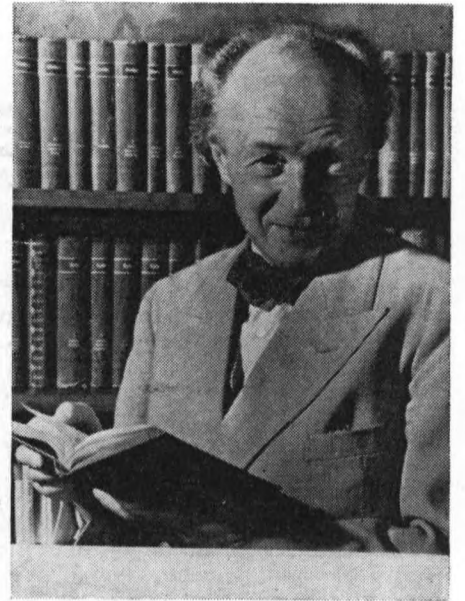
Een grappige buurman had hen vroeger eens de „triptiek” genoemd: drie jongens uit een andere wereld, de één met een ouderwetse luit, de tweede met een viool en de derde met iets dat men waarschijnlijk al bij de liederen van het Oude Testament gebruikte. Tijdens een verjaardagsfeest speelden ze op bevel van hun moeder een van de oude meesters, Tartini. Toen er onder de gasten een zacht woord werd geïnterpreteerd, stonden ze midden onder het tedere andante op en verlieten de zaal. Tegen hun moeder, die verbitterd tegen hen was uitgevallen, hadden zij zacht en beleefd opgemerkt, dat juist dat andante de muzikale vertaling was van het dertiende hoofdstuk van de eerste brief aan de Corinthiërs en dat hun moeder dit hoofdstuk toch zeker wel kende. Van toen af hadden ze nooit meer in het openbaar gespeeld.

De triptiek dus: baron Erasmus, baron Amadeus en baron Aegidius. Maar één van hen treedt uit de triptiek en hoort er eigenlijk niet meer bij. Eens, in de Nazi-tijd, gaat baron Amadeus met de houtvester Buschau het bos in, om de neergezette vallen na te kijken en in één van de vallen zit een vos. Dan zegt de baron, dat hij toch liever maar geen vallen meer wil neerzetten, nu eigenlijk een heel volk in de val zit. Men moet de dieren niet aandoen, wat de staat de mensen aandoet. Dat is alles. Maar het is voldoende voor Barbara, de dochter van Buschau en een hartstochtelijk aanhangster van de „nieuwe orde”, om de baron te slaan. Het is voldoende voor Buschau zelf om de geheime politie in te lichten. En op een dag, als baron Amadeus bij de scheper op de drempel van de schaapskooi zit, komen ze hem ophaden.

Het laatste, wat hij had gezien, was de hoge, magere gestalte geweest van de scheper, zoals hij de gekromde staf opgeheven had onder de voortjagende wolken. En het laatste wat hij had gehoord, was de onbevreesde, plechtige stem van de scheper geweest, die als met metalen mond over hun hoofden heen had uitgeroepen: „Wie iemand naar de gevangenis leidt, zal zelf naar de gevangenis geleid worden en wie iemand met het zwaard doodt, moet zelf met 't zwaard gedood worden. Hier is het geduld en het geloof der heiligen”.

Zo verdwijnt baron Amadeus in het concentratiekamp. De oorlog loopt ten einde en Amadeus heeft zich in het geheim bewapend. Als hij op een dag een medegevangene naar de martelkamer moet brengen, schiet hij de beul met zijn revolver dood. Amadeus kon hem door het hart schieten, maar hij schiet hem door het gezicht. Misschien dacht hij, dat de beul met een schot door het hart toch weer zou opstaan, omdat hij niets had op de plek, waar wij een hart hebben.

Na de bevrijding, in mei 1945, keert baron Amadeus weer terug. Het slot is bezet door de Amerikanen en de baron neemt zijn intrek in de schaapskooi achter het slot, in de wereld van de heidevelden, moerassen en vennen. Hij heeft een mens gedood en daarom hoort hij niet meer in de „triptiek” thuis. Hij heeft in het concentratiekamp gezeten en daarom heeft hij een lichte afkeer van de mensen. En hij bezit niet „het geduld en het geloof der heiligen”. En omdat hij die niet bezit, kent hij geen ander

Ernst Wiechert

verlangen dan zich als een dier in de struiken te verbergen. Hij is een getekende en hij is nog niet zo ver, dat hij hierdoor gelouterd is geworden. Amadeus heeft het hart van een wolf, op zijn gezicht is geen plaats voor de God der Gerechtigheid om uit te rusten, en zijn handen zullen nooit meer een oude meester kunnen spelen.

Drie jaar heeft baron Amadeus nodig om zijn evenwicht terug te vinden. In het eerste jaar „doet” hij „niets”, zoals de mensen zeggen. Hij wandelt door de eenzaamheid van de vennen, hij luistert naar de roep van de vogels, hij kijkt naar het brandende avondrood. Als het winter wordt, trekt hij de turfslede om het werk van de vrouwen wat te verlichten. Gedurende de lange winteravonden gaat hij zijn leven opschrijven, want „wat je neerschrijft, zet je buiten je leven”. En op het eerste Kerstfeest nodigt hij ook Barbara uit, juist haar: „Zij heeft 't het meest nodig”, maar hij schudt zachtjes „Nee” als Erasmus en Aegidius naar de muziekinstrumenten kijken.

De turfstekers uit de armelijke veenhutten houden van mijnheer de baron, omdat hij één van hen geworden is: hij heeft evenals zichzelf en hun voorouders het lééd leren kennen. Op een morgen in het voorjaar begint de baron, de zwarte aarde om hun hutten om te spitten, zodat er een donkere vierhoek om elk huis komt te liggen. In deze donkere aarde strooit hij zaad uit kleine, kleurige zakjes. En hij zegt alleen maar, dat de kinderen toch wat bloemen voor de ramen moeten hebben. De ogen van de mensen zullen heel anders zijn, wanneer zij in hun jeugd bloemen hebben gezien.

In het tweede jaar begint Amadeus te jagen op een stroper, die de mensen „de donkere” noemen en voor wie een menseneven veel betekent als een zandkorrel die men van zijn hand blaast. Op één van zijn zwerftochten door de vennen ontdekt Amadeus, dat het meisje Barbara samenwerkt met de „donkere”. In hem ziet zij de vervlogen dromen van de „nieuwe orde” nog één keer werkelijkheid worden. Barbara verwacht zelfs een kind van de stroper. En als Amadeus de „donkere” gevangen heeft, laat Barbara een aanslag plegen op het leven van de baron. Het meisje zit erbij om te kijken hoe hij sterft. Amadeus sterft niet, maar de geest van het meisje is hevig gestoord: ze denkt, dat Amadeus de vader is van het kind dat ze verwacht.

Als Amadeus genezen uit het ziekenhuis terugkeert, komt de oude koetsier Christoph bij hem en deze maakt de baron duidelijk, dat het zijn taak is om het meisje op te vangen.

„Dit is de zwaarste last, mijnheer de baron, die je op je schouders nemen moet. Zwaarder misschien nog dan het kamp. Spot kan de schouders dieper doen buigen dan geweld.”

„Je praat, alsof het vanzelfsprekend is, dat ik die last op m'n schouders neem, Christoph!”

Nu hief de oude man het hoofd op en keek hem aan. „Jij weet het even goed als ik, mijnheer de baron”, zei hij kalm. „Of zou je willen dat ze het moeras in liep?”

„Maar eens zal ze wakker geschud worden, Christoph.”

„Dan is het aan jou, mijnheer de baron, dat ze vrolijk wakker wordt. Het is ook onze zaak wel, maar het is de jouwe het allermeest! En daarom is de kogel ook niet een paar centimeter dieper in je lichaam gegaan. Dat weet je toch wel, m'n beste mijnheer de baron?”

Nee, dat had Amadeus niet geweten en ook daarover moest hij lang nadenken. Maar toen schudde hij het hoofd. „Er moet een dokter bij haar komen”, zei hij na een tijdje, „dit gaat boven onze krachten!”

Christoph maakte alleen maar een afwijzend gebaar met zijn hand, alsof hij iets wegschoof. „Heb jij”, vroeg hij, „in de Bijbel wel eens gelezen, dat de bezetenen door een dokter genezen zijn?”

Nee, baron Amadeus is geen dokter en ook is hij de Heiland niet. Maar hij geneest het meisje wel. En het merkwaardige is, dat hij nu zelf ook geneest. Want wie leeft voor het heil van een ander menskind, houdt om „voor zichzelf” te leven. Amadeus neemt Barbara bij de hand, zoals een blinde een blinde geleidt, zonder dat één van beiden in de gracht valt. Voor Barbara speelt Amadeus voor het eerst weer op zijn cello. En voor Barbara vertelt hij sprookjes, die hij zelf nog niet eens kende.

Op een morgen wordt het kind geboren. Nu is Barbara wakker geschud uit haar waanidee en het is aan de baron te danken dat ze vrolijk wakker wordt. En baron Amadeus ontdekt het grote geheim, dat uit het donker het licht kan opgaan.

Dat hun getoond was, hoe weinig vijandschap er tussen het goede en het boze hoefde te bestaan. Dat het goede weinig recht had, zich boven het boze te verheffen, omdat ze heel, heel in de diepte uit dezelfde oer-grond waren ontstaan. Dat de grote, wijze ordening hen beiden omsloot, hen allen omsloot, wanneer ze maar gehoorzaam en ootmoedig waren. En wanneer ze zonder macht waren.

Ja, op dit alles zou de regen vallen, de wonderlijke regen, waaronder de ogen zouden dichtvallen na zoveel waken en zo veel angsten. . . . En daarmee was de aarde voor hen opnieuw begonnen, de aarde waarvan de zin was, dat uit de donkere wortel het gouden koren omhoog steeg. Het koren, dat brood werd, het brood waaruit de dag ontstond, de tijd, de eeuwigheid.

En zó wordt baron Amadeus in deze drie jaren gelouterd, door alles wat hij ontvangt en door alles wat hij weggeeft. Door alles wat hij ontvangt: de begrijpende liefde van zijn broers Erasmus en Aegidius, het geloof in de God der Gerechtigheid

DOOR KOOS VEEFKIND

van de jood Jakob, de sprookjesachtige verhalen van de oude koetsier Christoph, en vooral de menselijke wijsheid van dominee Wittkopp. En door alles wat hij weggeeft: de bloemen aan de kinderen van de turfstekers, het geduld en het geloof der heiligen aan Barbara, de vergeving aan de houtvester Buschau die hij vrijpleit voor de rechtbank, en door alles wat hij betekent voor al de anderen. Amadeus denkt, dat dit de zin van het leven is, om zich als het ware langzaam terug te trekken: een kind te hebben dat niet van hem is, een boek te schrijven dat niet meer voor hem alleen is, een meisje naast zich op de drempel te hebben zitten dat zich aan een ander gegeven heeft, bloemen te zaaien die om de huizen van anderen bloeien.

En toen viel de sneeuw en vierden ze voor de derde maal Kerstfeest. Ze vierden het stil en waarschijnlijk wist alleen Amadeus, dat het jaar en de tijd hun nu niets meer zou kunnen aandoen. De aarde was uitgewoed en ze waren nu op weg, zich een blij hart te verwerven. Een volkomen blij hart of een blij hart, dat toch nog een weinig verdriet had. Maar ook dat weinige verdriet zou glans kunnen geven aan het hart en het leven en misschien kon het wel de laatste glans schenken.

En daarom waren de ogen van de vrouwen en de zwijgzame mannen het meest op Amadeus gericht. Allen dachten aan dat eerste Kerstfeest, toen hij als een vreemde gast in hun midden had gezeten. Hij was iemand, die „aan de poorten van de hel” gestaan had en ze wisten toen niet, welke beelden hij voor zijn ogen zag. Ze wisten alleen, dat hij het hoofd geschud had, toen zijn broers naar zijn cello gekeken hadden. En dat hij de slede zou hebben laten doorrijden, wanneer het kindje Jezus barrevoets in de sneeuw had gestaan...

Maar nu is dat anders. Want nu staat Amadeus Liljecrona glimlachend op en legt muziek op de lessenaars. „Ik zou graag”, zegt hij, „nu nog „het Laatste” willen spelen”, — het laatste, de stille, kinderlijke dialoog met God.

„Missa sine nomine” noemt de schrijver dit verhaal: naamloze mis. Mis, omdat Amadeus door zichzelf op te offeren verzoend wordt met de tijd, met het leven en met God. Naamloos, omdat Amadeus een naamloze is onder de vele naamlozen die een zelfde louteringsproces moeten doormaken.

„Missa sine nomine” noemt de schrijver dit verhaal, en de ondertitel luidt: „Het geestelijk testament van een strijdend mens”. Het boek is na de dood van de schrijver gepubliceerd en de ondertitel zegt dan ook meer over de schrijver dan over het verhaal. De ondertitel zegt hetzelfde over de schrijver als het gedicht van Hölderlin op de titelpagina:

„Vroeger toen ik jong was, was ik 's morgens blij,
maar 's avonds weende ik: nu, nu ik oud geworden ben,
begin ik twijfelend aan mijn dag, maar
heiligh en helder is mij zijn einde.”

Missa sine nomine, het geestelijke testament van een strijdend mens, — maar wie is de schrijver van dit boek dan, wie is deze mens wiens ogen zich vullen met het laatste avondrood?

De schrijver zegt daar in het eerste deel van zijn autobiografie het volgende van:

Dikwijls, als ik een lezing houd in grote steden en vooral in vreemde landen, overkomt het mij, dat ik het pad langs kijk, dat van mijn lessenaar tussen de mensen door naar het einde van de zaal loopt. En dan wordt het plotseling voor mijn ogen steeds langer, als een eindeloze straat die tussen het donkere struikgewas tot aan de rand van de aarde loopt. En daar verweg, waar de kanten van de weg al samenkomen, zie ik mezelf dan staan zoals ik eens was: een kind, op blote voeten, met een herdersstaf in de hand, een kind dat met zijn kudde uittrekt om zijn wereld te veroveren.

Een herdersjongen, dat was de schrijver van de Naamloze Mis. En zoals hij was, zo héette hij ook. Zijn naam kan afgeleid worden van het oud-hoogduitse 'fihuhirti', de veeherder, of ook van 'wichart', de harde in de strijd. En in de geschiedenis van de Duitse letterkunde is hij bekend als *Wiechert*, Ernst Emil Wiechert, geboren op woensdag 18 mei 1887, overleden op donderdag 24 augustus 1950.

Evenals de baronnen van Liljecrona is hij uit het oosten afkomstig, waar het leven anders is verlopen dan in het westen, stiller en vaak ook primitiever. Ernst Wiechert kwam niet uit de baltische landen, al stroomde er door zijn aderen behalve romaans en germaans, ook slavisch bloed. Wiechert is geboren in het houtvestershuis Kleinort, Kreis Sensburg, Oost-Pruisen, in het oneindige zwijgen van de bossen en de stilte van de Masoerische meren. Het eerste deel van zijn autobiografie heet dan ook: „Wälder und Menschen”, bossen en mensen. In deze volgorde: eerst de bossen, dan de mensen. Langs de houtvesterij, aan de rand van het bos, liep de oude straatweg. Hij kwam onder oude dennen te voorschijn en dook weer onder in de jonge aanplant die vader Wiechert nog had aangelegd. En dat was dan ook alles, wat zij van de grote wereld konden zien.

Evenals baron Amadeus was Ernst Wiechert er één uit een triptiek, de middelste van drie broers, waarvan de jongste vroeg is gestorven, de oudste het meest begaafd was, en de kleine Ernst een stille dromer. Dit kan hij zich er later van herinneren:

(Het was) een kleine kring van het dagelijkse leven, waarin een stil kind zich stil beweegt. Geen grote gebeurtenissen, geen grootse verhoudingen, geen beroemde mensen. Geborgen in de eindeloze bossen, in de loop der jaargetijden,

in de liefde van een kleine gemeenschap, vroeg overgegeven aan het leed en de dromen, gauw ontroerd, vroom en zonder zonden. Maar alles reeds licht overschaduwd door een vaag verlangen, niet altijd tegen het dagelijkse leven opgewassen, geen held en geen veroveraar, meer beschouwend dan handelend, vroeg geneigd om het bijzondere te verklaren en voor het werkelijke in het onwerkelijke te vluchten.

Hun eerste onderwijs ontvingen de kinderen Wiechert van een huisonderwijzer. En omdat er geen schoolhoofd was dat ieder ogenblik kon binnenstappen, maar veelmeer de geluiden van het buiten-leven en het ruisen van de hoge dennen door het open raam naar binnen kwamen, begonnen zij de eerste speurtocht in het rijk van de geest in een heerlijke vrijheid. Ieder nieuw woord was een evangelie, iedere nieuwe letter een onvergankelijk kunstwerk. De paar boeken die het houtvestershuis rijk was, maakten een onuitwisbare indruk op de kleine Ernst: de bijbel, een gedichten bundel en een boek over het platteland. Toen al begon hij te vermoeden, dat heel het leven moeilijk is en dat er naast de zichtbare wereld een andere is, waarin het grotere leed is, de diepere waarheid, het vuriger verlangen: de wereld van het boek. Sprak het voor vader en moeder Wiechert vanzelf, dat hun kinderen werden opgevoed in „de vreze des Heren”, een ver-wijderd familielid — tante Veronika — heeft op de jongen Ernst een veel grotere indruk gemaakt. Later vraagt Wiechert zich af, of hij zonder het geloof en het bijgeloof, de verhalen en de sprookjes van tante Veronika wel ooit een dichter geworden zou zijn. Van veel wat Wiechert vertelt over de vastenavond bij tante Veronika en het kerstfeest in de ondergesneeuwde, verloren bossen van het oosten, horen we als het ware een verre echo in *Missa sine nomine*.

En zo zien we dan de kleine Wiechert aan de bosrand staan: geïsoleerd van andere mensen, geborgen in de liefde van het houtvestersgezin, eerezuchtig maar besluiteloos, met een sterk ontwikkeld rechtvaardigheidsgevoel, opgevoed in de vrees voor God. Hij kon veel dingen die men in de stad niet kan: stenen slingeren, koeien hoeden, vissen jagen, de vogels herkennen aan zang en vlucht, sporen lezen, wilgen-fluitjes en koehoorns maken, met paarden omgaan, en het weer voorspellen. Maar het was daarmee als met de kunsten van een Indiaan, die in de stad komt en met al zijn kunsten hulpeloos in de steenwoestijn staat. En omstreeks Pasen 1898, toen hij elf jaar oud was, kwam Wiechert in de stad en stond hij hulpeloos. De stad heette Koningsbergen (het tegenwoordige Kaliningrad in West-Rusland), en Koningsbergen was in die tijd niet veel meer dan een stille provinciestad. Maar de jongen uit de bossen verdrong er in de zee van licht, donder en lawaai, en het hoofd van de school keek vader Wiechert en zijn beide zoons aan, alsof ze niet uit Europa maar uit Azië kwamen. En daar krijgt Wiechert dan zijn middelbare opleiding, in een wereld zonder bossen, zonder meren, zonder beesten. „Auf Stein gingen diese müden Füße, über Steine glitten die müden Augen”, ja zelfs de gezichten der mensen waren van steen.

Misschien begon ik toen al te vermoeden de diepe tweespalt tussen natuur en civilisatie, en mijn liefde voor het bos, voor het dier, voor de „grote ordening” zou wel nooit die hartstochtelijke, ja verterende kracht bereiken hebben, als niet zo vroeg mijn paradijs een verloren paradijs geworden was.

Als ik in mijn bos gebleven en houtvester geworden was, wat ik zo zielsgraag had gewild en wat mijn verstandige vader verhinderd heeft, dan zou het beeld van mijn „Heimat” ongetwijfeld niet de smartelijke glans gekregen hebben, die het toen in de eerste dagen van mijn leven in de stad kreeg en die het nooit meer verloren heeft.

Ernst Wiechert wordt vertéerd door heimwee. En uit deze tijd stamt wel zijn bijna afgodische verering van de bossen in het oosten. In de school, in de kerk, in de vriendenkring ziet hij alleen maar de ontluistering van wat hem lief en dierbaar is. En het verschrikkelijke is, dat hij er geen weerstand tegen kan bieden, dat hij meegezogen wordt in de wereld van leugen, ijdelheid en lawaai. Maar vier keer per jaar, tijdens de vakanties, kan hij zich schoonwassen van de stad.

Ja, de vakanties van al deze jaren en ook van later staan als een paradijs in mijn herinnering, een herwonnen paradijs dat veel en veel kostbaarder was dan wanneer ik het nooit verloren had. Ik kan niet beschrijven, hoe het was, als we het hoge pijnbomenbos binnenreden, als de eerste roofvogelkreet over de boomtoppen viel, ons roggenveld wuifde in de zon, het rode dak achter de es verscheen. ... misschien is het zo, dat alleen de muziek het kan uitbeelden, als een dissonant zich oplost en uit de ontredderde afgrond stijgt een cellomelodie rustig en zich van haar eeuwigheid bewust omhoog. Dan kan het hart weer precies zo beven als toen, als de Heimat zich voor mijn ogen ontrolde en ik de eerste avond aan de bosrand stond en het grootse zwijgen van de landelijke aarde zich tot aan de sterren verhef.

En dikwijls in zulke vakanties kijkt de jonge Ernst naar het avondrood, dat brandend achter de bossen staat, en weet hij niet waarom zijn hart zo bitter leeg is en de tranen achter zijn ogen branden. Nee, hij weet nog niet dat hij al trilt onder zijn eerste gedichten, lang voordat hij weet wat een gedicht is.

„Ernst de dromer” noemt zijn duitse leraar prof. Grohnert hem. Grohnert, „Freundchen” zoals zijn leerlingen zeggen, is de enige mens die Wiechert verstaat en wiens steun van onschatbare waarde voor hem is. Wiechert heeft voor Grohnert een opstel geschreven over de „Braut von Messina” van Schiller en bij het teruggeven van de werkstukken zegt Freundchen:

„In het kleine slaapkamertje van zijn huis te Weimar ligt Friedrich Schiller op zijn armoedige bed. Hij heeft zojuist een aanval van zijn vreselijke benauwdheid gehad, nog staat het zweet op zijn bleke voorhoofd, en zijn handen tasten onrustig over de omgewoelde dekens. Dan wordt hem een schrift met een blauwe kaft aangereikt. Hij slaat het open en zijn ogen lezen de volgende zin: 'En dus blijft er van de hele Braut von Messina niets over dan een bloedige, afschuwelijke geschiedenis, gewelddadig en ruw van vorm, vol effectbejag, die indruk maakt op ruwe lieden, maar waarvan de edelen zich huiverend afkeren.' Hij laat het schrift vallen en sluit de ogen, om zijn lippen worden twee scherpe lijnen van smart zichtbaar, alsof dit oordeel die in het edele gezicht gegroefd heeft...”

Verder niets. De onderwijzer zwijgt. Wij zwijgen. Alleen mijn hart bonst, en heimelijk kijken een paar klasgenoten mij aan. Dat duurt niet lang, en dan haalt Freundchen zijn aantekeningen te voorschijn en begint een paar algemene opmerkingen over de werkstukken te maken. Maar in deze luttele seconden is er in mij meer gebeurd dan anders in maanden en jaren: de diepe en zegenrijke beschaming van eens mens, die vergeten had wat nog de armsten onder ons adelen en bewaren kan: de piëteit.

Het opstel was met „goed” beoordeeld, en toen Freundchen het aan me teruggaf, knikte hij me toe. Er is verder geen woord meer over gezegd. Al het nodige was gezegd, en hij wist dat ieder woord teveel alles weer verknoeid zou hebben.

Wiechert bezoekt op zijn vrije avonden toneel- en muziekuitvoeringen, leest veel en hartstochtelijk, heeft een ongelukkige eerste liefde, wordt hard en cynisch in zijn oordeel over God, de kerk, de wereld en de mensen, en schrijft zijn eerste verzen en novellen. Hij is nog geen achttien jaar, als hij in februari 1905 met goed gevolg het eindexamen aflegt. Zijn kinderjaren zijn ten einde, het leven begint.

(wordt vervolgd)

Boekbespreking

Ds. O. Mooiweer, *Om U te dienen*, Enkele facetten van de Evangelieverkondiging binnen en buiten de Kerk. Copieer- inrichting Van den Berg, Kampen. f 3,85.

Er leeft in de schrijver van dit boekje zorg over het leven van de kerk en haar leden. Zijn ze wel wat ze heten? Doen ze wel wat Christus hun heeft opgedragen? Zijn ze het licht der wereld? Leven ze als kinderen van het Koninkrijk? Het leven van de kerk is naar zijn overtuiging vaak zo vaal, zo dor, zo weinig aantrekkelijk. Het beantwoordt weinig aan de paulinische oproep aan de kinderen Gods om het Evangelie in de wereld aantrekkelijk te maken. Bovendien is de kerk dikwijls zo introvert. Ze gelijkt vaak op een ghetto, waarin tijd en krachten misbruikt worden in volkomen steriele ruzies en disputen ten gevolge waarvan vrede en vreugde verdwijnen. Vanwege dat alles kunnen de kerk en de kerkmensen het oude en altijd nieuwe Evangelie ook niet zo in de wereld verkondigen dat het „overkomt”. Het raakt de mensen niet in hun situatie, hun vragen, hun leven, nood en strijd.

Gedrongen door deze zorg schreef ds. Mooiweer dit boekje. Het gaat, zoals de titel zegt over het verkondigen van het Evangelie binnen en buiten de kerk. De schrijver levert daarover geen verhandeling, maar een reeks korte opmerkingen. En die zijn meestal raak. Hij heeft zijn best gedaan om wat hij zeggen wil puntig, fris, op de man af te zeggen. En daarin is hij goed geslaagd. Wat hij schrijft is bovendien gelardeerd met pakkende illustraties en goed gekozen citaten. Een reeks kwesties die de prediking van het Evangelie raken en waarover in de kerkelijke en theologische wereld tegenwoordig gesproken wordt komt zo aan de orde. Ik zal ze even noemen: Het privilege van Gods kinderen. De inzet van de evangelieverkondiging. Het belang van de preekvorm. Het gebed voor de bediening van het Woord. Het gewenste effect van de prediking. Kentering in de kerkgang. Gods aktie vraagt reactie. Het karakter van de tweede kerkdienst. Gevaarlijke Godsbegrippen. Vertikalisme en horizontalisme. Dezelfde woorden met een andere inhoud: geloof; christelijk; zonde; bekering! Het christelijk getuigenis in deze wereld. Enkele praktische vormen van christelijk getuigen.

Van harte bevelen we de lezing van deze frisse brochure aan. Ze is zeer geschikt om in gesprekskringen, verenigingen, clubs besproken te worden. C.V.

produktie-konsumptie-mechanisme is een zelfstandig leven gaan leiden en heeft de oorspronkelijke meester tot slaaf gemaakt. Evenzo is het streven naar prestaties een doel in zichzelf geworden, waaraan de menselijkheid ondergeschikt is gemaakt.

De internationale topsport speelt 'n soortgelijke rol als de bewapenings- en ruimtevaartwedloop in de prestigiestrijd der rijke landen. Zoals dat in wetenschap en industrie het geval is, is ook in de sport de technische ontwikkeling de mens uit de hand gelopen en heeft nu omgekeerd de mens stevig in z'n greep. *Uitbuiting* en *vervreemding* zijn weliswaar begrippen uit een belaste ideologie, maar dat neemt niet weg dat zij vrij nauwkeurig aangeven wat er vandaag in de grote sport met de mens gebeurt. In de topsport gaat het allerminst om de kwaliteit van het menselijk bestaan. De topsporter wordt door officials, trainers en niet te vergeten de massamedia vaak zo gemanipuleerd dat hij maximaal bijdraagt tot het bereiken van de steeds verschuivende absolute superprestatie. Tet illustratie dit: 'Ik stop ermee. Je houdt die meiden tegenwoordig niet meer in de hand. Als ze niet studeren, willen ze vrijen. Wat koop ik daarvoor. Trainen moeten ze en niets anders'.

Dit zijn de woorden van een vooraanstaand zwemtrainer vlak na de nationale kampioenschappen. Deze man had het niet over zwaarbetaalde voetbalprofs of fietsarbeiders, maar over 12-jarige zwemstertjes. 'De eer van het vaderland' of 'de aansluiting met de internationale top' of soortgelijke waanzin wordt dan aangedragen om de zogenaamde harde trainingmethode, waarin kinderen gedegradeerd worden tot lijfeigenen en prestatieve te rechtvaardigen.

Deze zwemtrainer vormt geen uitzondering. Onmiskenbaar is de tendens in ons land om Oost-Duitsland als het grote voorbeeld te zien. En inderdaad, daar wordt verschrikkelijke hard gelopen en enorm hoog gesprongen. In bijna alle sporten zijn momenteel de Oost-Duitsers superieur. Voor het hoge prestatiepeil heeft men daar het individu volledig opgeofferd. Tot groter faam van het systeem is de prestatie heilig verklaard ten koste van de mens. Mensonwaardige uitbuiting en vervreemding.

Als de Nederlandse sportcracks de kwaliteit van hun bestaan in de sport niet volledig willen verliezen, dan is aktie geboden. Het lijkt hoog tijd dat de prestatie van zijn troon gestoten wordt en weer gaat functioneren als middel tot een menswaardig doel. Misschien wordt het dan ook mogelijk de enorme bedragen, die nu geclaimd worden voor de elitevorming in de topsport te besteden voor de hoognodige voorzieningen ten behoeve van de massasport. Van de kant van de officials lijkt mij voor een kritische sport weinig te verwachten. De jongeren zullen ook hier wel de aanzet moeten geven. Mogelijk zijn die studerende en vrijende zwemstertjes het begin.

A.

AANGENOMEN: naar IJsselmuiden-Grafhorst: ds. K. H. de Groot te Winterswijk.

BEDANKT: voor Amstelveen-B: ds. B. van Riet te Bolnes-Slikkerveer; voor Zuidbroek-Veendam: ds. K. D. van Dijk te Terneuzen; voor Chatham (Can.): ds. A. Kooij te Emmen.

DS. D. VAN HOUDT — Op 4 november jl. vierde ds. D. van Houdt zijn zilveren ambtsjubileum. Hij diende de gemeenten te Rotterdam-Zuid (1944-1947) en Uithuizermeeden (1947-heden). Op een daartoe belegde gemeente-vergadering werd dit jubileum feestelijk herdacht.

G.S. HOOGEVEEN — In de vergaderperiode van 4-7 november jl. zette de synode eerst de bespreking voort van de „wetsleer” der Kamper predikanten ds. G. Visee en ds. J. O. Mulder. Met algemene stemmen werd woensdagmorgen het commissie-voorstel aangevaard, waarin genoemde wetsleer werd afgewezen. Vervolgens werden bezwaren van de P.S. Noord-Holland en een aantal andere kerken, betreffende de uitspraak van de G.S. Amersfoort-West om ds. Meester en ds. Plooy niet te benoemen tot resp. curator en secundus-curator der Theol. Hogeschool, ongegrond bevonden. Nadat aan studenten weer preek-consent was toegezegd, werden een brief van Utrecht-C. (ds. W. G. Visser) en een appèlschrift van de kerkeraad te Loosdrecht (ds. J. Verhoeff) afgehandeld.

HULPBEHOEVENDE STUDENTEN ZESDE VERANTWOORDING

Na de vorige (vijfde) verantwoording hebben we nog de volgende giften ontvangen:

f 10,— (58437); f 25,— (660616); f 83,15 (1007024 penningm. Geref. Kerk te W.); f 10,— (540548) en f 25,— (511769) en f 5,— (420269). Samen f 158,15. We stonden op f 2.874,67. Het totaal is thans f 3.032,82. Vermeerderd met de bedragen, die over de Nutsspraakbank kwamen: f 3.032,82 + f 1.335,95 = f 4.368,77.

Nogmaals: hartelijk dank.
Eventueel nog nakomende giften hopen we nog verder te verantwoorden. Hartelijk dank!

G. Visee

VERANTWOORDING GIFTEN KERKWERK WALDENZEN IN ITALIË.

Gelukkig valt er weer wat te verantwoorden. De volgende giften kwamen de laatste weken binnen: L.B. te S. f 10,—; D.H.W.D. te E. f 10,—; G.v.d.L. te S. f 10,— (met bijschrift: gift van een dankbaar echtpaar); M.G.v.d.G. te R. f 50,—; Mevr. B. te K. f 10,—; J.L. te K. f 2,50; Mej. M.C.W. te H. f 10,—; J.M.M. te H. f 10,—; totaal f 112,50; totaal inclusief vorige verantwoordingen f 13.586,75.

Mag ik alle broeders en zusters, die een gift zonden, zeer hartelijk danken en deze actie ook verder bij u aanbevelen? Giften graag op gironummer 50440 — P. Groen, Rotterdam.

P. Groen

Persschouw

Wij knipten het onderstaande stukje uit „Trouw” van zaterdag 8 november 1969.

Waar blijft het sporters-protest?

Protest is in. Studenten, leraren, scholieren, kunstenaars en werkende jongeren zorgen ervoor dat kritisch protest aan de orde van de dag is. Weliswaar is niet ieder even enthousiast over de vorm die aan de akties gegeven wordt, maar de bezwaren tegen huidige maatschappelijke structuren worden door zeer velen gedeeld. Bezwaren tegen manipulerende autoritaire instanties, tegen teveel aan welvaart en tekort aan welzijn, tegen een op hol geslagen samenleving. Terwijl welhaast in alle sectoren het protest opklinkt, is er op geen enkele wijze sprake van een protestbeweging in de sportwereld.

Dat is een even merkwaardige als betreurenswaardige zaak. Het getuigt tenminste van *struisvogel-politiek* te beweren dat de wereld van de sport is ontkomen aan de wurgende greep van de technokratie. De sport mag vroeger een soort sanatorium geweest zijn, waar men compensatie kon vinden voor de schaden van het dagelijks leven, vandaag de dag is de wereld van de grote sport een getrouwe afspiegeling van het totale samenlevingsgebeuren. De grote sport, dat is de sport zoals die via buis en krant op ons afkomt, is volledig door de technokratie ingekapseld.

Zoals in de westerse samenleving ongelimiteerd geproduceerd wordt zonder dat een duidelijke behoefte aanwezig is, zo wordt in de wereld van de topsport ongebreidelde produktie van rekords nagejaagd. Het

KERKNIEUWS

BEROEPEN: te Zalk en Veecaten: ds. H. van Ommen te Zaandam; te Emmeloord-B en Creil-B: ds. J. C. Post te Pieterburen; te Haarlem-B: ds. J. Strating te Hattem; te Zaandam-B en Krommenie-B: ds. J. C. Post te Pieterburen.

Ds. F. van Deursen,
**CATECHISATIE DICTAAT OVER
DE HEILIGE SCHRIFT**
dl. I Genesis-Exodus.
Prijs f 2,35.
FIRMA WESDIJK EN LIEBEEK
Postbus 2 — Barendrecht

**GERO-ZILVIUM
AVONDMAALSTELLEN
DOOPBEKKENS**

Fa. den Hengst
Slotlaan 224-226 - Zeist - Tel. 03404-11298

Als U zich nu abonneert op het

Weekblad Kerknieuws

onder redactie van W. C. F. Scheps en drs N. Scheps, ontvangt U de nummers die in 1969 nog verschijnen, gratis. Wie zich voor een jaar abonneert, ontvangt bovendien een van de volgende pockets gratis (naar keuze):

Kuyper, Het Calvinisme; Schippers, Calvin; Maarten Luther; Cats, Sinne- en Minnebeelden; de Jong en Zaal, Bilderdijk; Ringnalda, De Openbaring van Johannes; Albeda, Vakbeweging en Maatschappij; Puchinger, Colijn; ter Haar, Pakistan; Knecht, Ik weet Uw verdrukking; Boendermaker, Luthers grote catechismus; J. van der Steen, Spionage in de tweede wereldoorlog.

Na ontvangst van het abonnementsgeld wordt U een van deze boeken toegezonden. Abonnementsprijs f 4,35 per kwartaal. Adres Redactie en Administratie: Postbus 2100, 's-Gravenhage. Tel. 070 - 838372, giro 1534121.